

Тема 2. Основні агенти та впливи соціальної солідарної економіки

1. Суб'єкти соціальної солідарної економіки та організації, які представляють «третій сектор».
2. Критерії приналежності організації до «третього сектору» соціальної економіки.
3. Критерії приналежності бізнес-організації до соціальної економіки.
4. Поняття і складові соціальної відповідальності бізнесу.
5. Основні впливи солідарної соціальної економіки на суспільний розвиток.

1. Суб'єкти соціальної солідарної економіки та організації, які представляють «третій сектор»

Людина, яка живе в суспільстві, постійно відчуває на собі його вплив завдяки таким **соціальним інститутам**, як *державна, ринок, сім'я*. Держава є одним із політичних соціальних інститутів як історична форма організації спільної життєдіяльності людей. Головним виконавчим інститутом соціальної політики є уряд. **Ознаки соціальної держави:**

- ґрунтується на розвиненому громадянському суспільстві, ефективній правовій системі;
- має юридичну основу – сучасне соціальне законодавство, що відповідає принципу соціальної справедливості та динамічно реагує на зміни соціально-економічних процесів;
- гарантує соціальну безпеку громадян, які самостійно (завдяки своїй активності) забезпечують необхідний/достатній рівень матеріального добробуту для себе та членів своєї сім'ї, тобто створює умови для реалізації права на працю, професійне навчання, рівні стартові можливості для молоді тощо;
- надає соціальну допомогу громадянам (на рівні прожиткового мінімуму), які неспроможні нести відповідальність за свій добробут, тобто соціально вразливими верствами населення – людям похилого віку, непрацездатним, хворим;
- проводить соціальну політику, спрямовану на зміцнення соціальної стабільності та злагоди в суспільстві, зведення до мінімуму надмірного майнового розшарування населення, формування «середнього класу» (розумне оподаткування доходів).

Ринок як інститут соціальної економіки і політики є регулятором багатьох соціальних процесів (безробіття, ціноутворення), механізмом взаємодії між роботодавцями та робітниками (рівень зарплати, соціальний захист активного населення). *Сім'я* є інтегральним показником суспільного розвитку, який відображає моральний стан суспільства, і є могутнім чинником формування демографічного потенціалу. Саме сім'я є головним посередником у зв'язку людини з суспільством.

Прийнято розділяти суб'єктів соціальної економіки на три сектори:

- державний (публічний),
- приватний (комерційний),
- неприбутковий (громадський, соціальний, кооперативний) сектори, або «третій сектор».

Державний або публічний сектор складається з підприємств чи організацій, безпосередньо або опосередковано контрольованих або фінансованих державою, що надають державні програми, товари чи послуги з метою успішної реалізації

державних функцій. *Приватний або комерційний сектор* – це частина економіки, якою управляють приватні особи та компанії з метою отримання прибутку. Даний сектор не контролюється державою, але регулюється нею. *Неприбутковий сектор* охоплює низку різних організацій з різними структурами та цілями, що не належать ні до державного сектору, ні до приватного сектору. До нього належать організації, першочерговою метою яких є створення соціального впливу або цінності, а не отримання прибутку. Часто, коли держава через різні обставини недовиконує свої функції, суб'єкти соціальної економіки можуть переймати їх на себе.

Отже, суб'єктами соціальної економіки є:

- 1) держава, державні відомства й установи;
- 2) органи місцевого самоврядування;
- 3) громадські, релігійні, благодійні чи інші недержавні об'єднання;
- 4) громадські організації;
- 5) комерційні структури та бізнес, соціальні підприємства;
- 6) суспільство, політичні партії, впливові особистості тощо.

Основними агентами соціальної солідарної економіки (ССЕ) вважають організації, які представляють «третій сектор» – специфічні недержавні, неприбуткові, соціально орієнтовані організації (рис. 1).

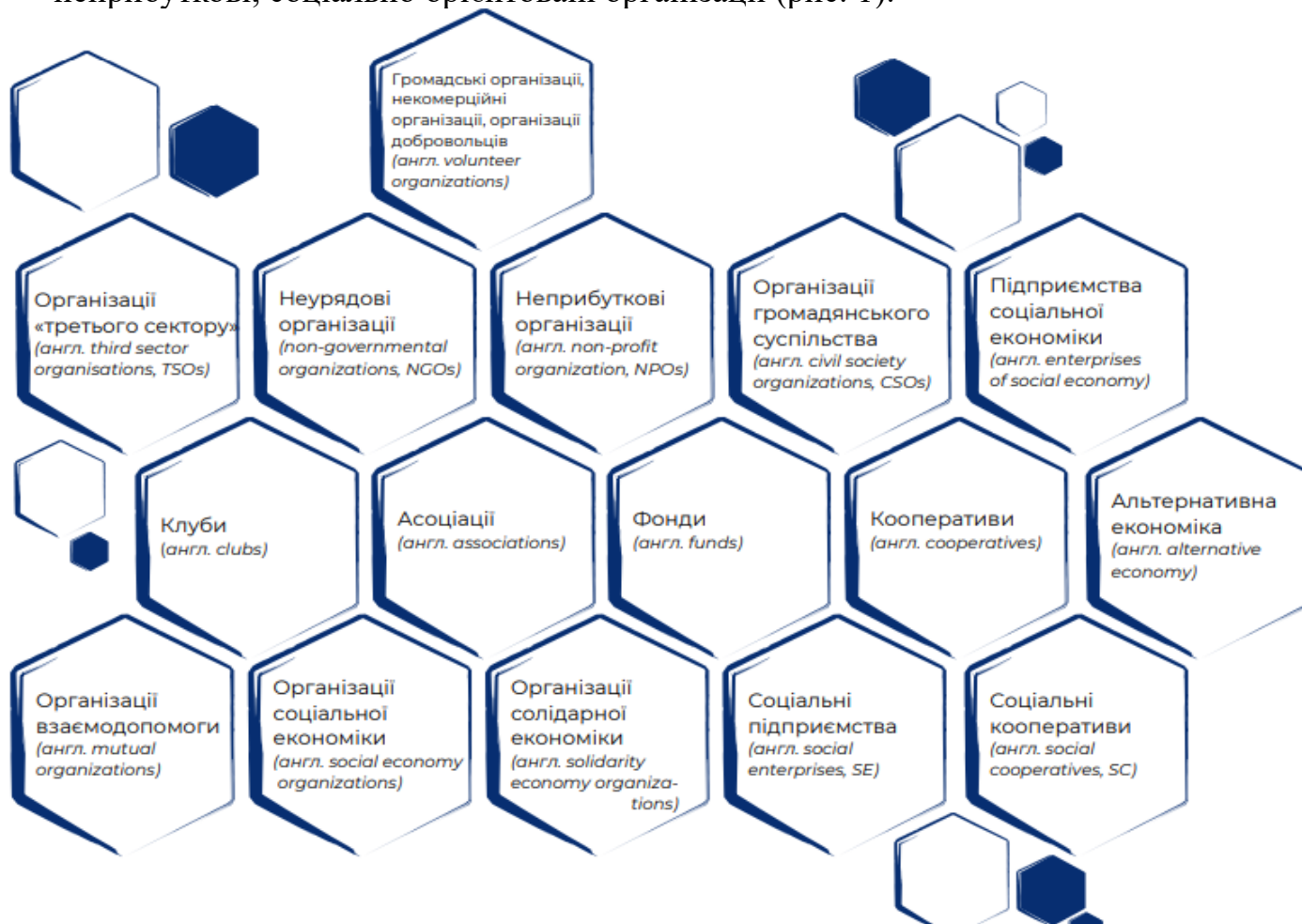

Рис. 1. Типи організацій «третього сектору»

До третього сектору традиційно зараховують такі суб'єкти господарювання, як кооперативи, товариства взаємодопомоги (товариства взаємного страхування, кредитування, лікарняні каси тощо), асоціації, соціальні підприємства і фонди тощо. Організації «третього сектору» не мають на меті отримання і розподіл прибутку між власниками, а створюються для задоволення переважно соціальних потреб певної групи людей або суспільства, якщо ці потреби не задовольняються або недостатньо задовольняються державою чи/та бізнесом. Діяльність таких

організацій базується на принципах солідарності, взаємодопомоги, турботи, співчуття та/або інших моральних цінностях.

Тобто, соціальна економіка функціонує на перетині двох секторів: приватного та неприбуткового, але на цьому її вплив не закінчується. Вона складається з багатьох підприємств та організацій, які дотримуються принципів соціальної відповідальності або відносяться до соціальних підприємств. Центральною ідеєю для кожного з них є те, що їх поєднують спільні цінності: орієнтованість на людину та людський капітал, соціальна мета важливіша за фінансову винагороду, демократичне управління, солідарність та реінвестування більшої частини прибутку для досягнення цілей сталого розвитку.

2. Критерії приналежності організації до «третього сектору» соціальної економіки

Ознаки організації «третього сектору» в ССЕ:

1. Дохід (прибуток), отриманий під час діяльності, не є метою діяльності підприємства (установи, організації) для власників. Дохід (прибуток), що виникає в процесі діяльності, спрямовується на соціальні (громадські) потреби згідно зі статутом і не розподіляється між окремими учасниками.

2. Зосереджена на соціальній місії організація має чітко визначену соціальну мету, яка досягається завдяки залученню людей з однаковими соціальними цілями.

3. Господарська діяльність спрямовується на досягнення соціальної мети (місії) безпосередньо або через ухвалення фінансування.

4. Функціонування на принципах демократичного управління, прозорості та колегіального ухвалення рішень на основі переважно колективної власності.

5. Добровільне та відкрите членство.

6. Підпорядкування економічних цілей діяльності соціальним.

Організації ССЕ працюють у тісній співпраці з іншими відповідними зацікавленими сторонами, а саме з громадськістю, органами влади, закладами освіти та науки, інституціями громадянського суспільства, бізнес-спільнотою та локальною спільнотою, що сприяє розширенню кола суб'єктів, які залучаються, та соціально відповідальної солідарної діяльності.

3. Критерії приналежності бізнес-організації до соціальної економіки

Як відомо, метою організацій, що належать до приватного сектору (малий, середній та великий бізнес), є *отримання максимального прибутку* для їхніх власників від надання послуг або продажу продукції. Організації державного сектору (до цієї категорії належать також органи місцевого самоврядування) не мають на меті отримання прибутку, а *спрямовують свою діяльність на обслуговування суспільних потреб усіх громадян*.

За умови визнання та впровадження цінностей ССЕ *через соціальні інвестиції* організації як приватного, так і державного секторів можуть набувати рис соціально відповідальної солідарної діяльності, у такий спосіб підсилюючи сектор ССЕ. Таким чином, в умовах ССЕ зростає різноманітність моделей підприємств та організацій, які поєднують у собі соціальні, економічні та екологічні цілі

діяльності. Компанії та організації, що переходять на модель ССЕ, можуть відрізнятися як за розміром, так і за рівнем прибутку. Саме це робить соціальну економіку такою важливою і одночасно відкритою для приєднання для мікро-, малих, середніх та великих компаній.

Критерії приналежності організації до соціальної економіки:

- 1) Пріоритет людиноцентричного підходу та соціальних цілей над капіталом.
- 2) Поєднання інтересів членів (користувачів) та / або загальних суспільних інтересів.
- 3) Демократичний контроль за організацією з боку її членів.
- 4) Автономне управління та незалежність від державних органів.
- 5) Соціально відповідальне інвестування.
- 6) Діяльність за принципами солідарності та соціальної відповідальності.

Очевидно, що організації та ініціативи ССЕ різноманітні, але, незважаючи на це, усі вони ґрунтують свою діяльність на засадах солідарної співпраці, етики, моралі та демократичному самоврядуванні.

Методи роботи організацій ССЕ, засновані на принципах солідарності та інклюзії, та цілі не обмежуються накопиченням капіталу або отриманням прибутку, а також спрямовані на використання ресурсів для досягнення результатів, які принесуть користь ініціаторам, працівникам і широкому колу стейкхолдерів. Отже, досягнення цілей ССЕ – це задоволення законних потреб кожного та відмова від форм споживання, які руйнують навколишнє середовище і не підтримують розвиток соціального капіталу.

4. Поняття і складові соціальної відповідальності бізнесу

Серед характеристик і критеріїв соціальної економіки і політики важливе місце посідає *соціальна справедливість* і, відповідно, *соціальна відповідальність*. Соціальна відповідальність є найважливішим елементом взаємозв'язку особи та суспільства, вона здійснює функцію регуляції поведінки індивіда відповідно до вимог суспільства.

Соціально орієнтована держава визнає рівність соціальних прав усіх її громадян, незалежно від їх індивідуальних або соціальних особливостей, та гарантує їм мінімальні соціальні гарантії. **Соціальна справедливість** – це соціально-психологічне сприйняття принципів і форм організації суспільства, що відповідає інтересам людей і соціальних груп, тобто узагальнена оцінка суспільних відносин. У сучасній трактовці **соціальна справедливість** є моральною цінністю демократичного суспільства. Це поняття пов'язане з уявленнями про невід'ємні права та потреби людини. Відповідно, це передбачає перерозподіл суспільного багатства (доходу) між членами суспільства. Вибір принципів соціальної справедливості в перерозподілі доходів визначається в кожному суспільстві, виходячи з вироблених національних стандартів.

Важливим механізмом реалізації соціальної справедливості у суспільстві є соціальне партнерство. **Соціальне партнерство** – це система зв'язків між трудовими колективами, професійними спілками, з одного боку, роботодавцями – з другого, державою – як третьої сторони. Така система реалізується у взаємних консультаціях, переговорах і примиренних процедурах, будується на принципах свободи та трипартизма, багаторівневої співпраці, обов'язковості виконання угод з

метою захисту прав працівників, роботодавців і держави. **Ознакою і інструментом соціального партнерства** є соціальна відповідальність.

Соціальна відповідальність – це соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами.

Відповідальність має два критерії: *об'єктивний*, що характеризує об'єктивну зумовленість діяльного суб'єкта зовнішніми соціальними вимогами, тобто, його залучення до соціальних зв'язків та взаємовідносин; і *суб'єктивний*, який визначає соціально та морально-психологічні якості особи як суспільної істоти, як продукту суспільного виховання, формування і розвитку, що виявляє усвідомлення особою свого обов'язку, своєї невинності перед суспільством.

Соціальні норми виконують охоронну, регулятивну і виховну функції, визначають раціональні межі свободи людини. Розрізняють такі види соціальних норм: звичаї, традиції, норми моралі, релігійні (канонічні) норми, етичні норми, політичні норми, корпоративні норми, норми громадських організацій, технічні норми, норми культури, норми права тощо. У залежності від видів соціальних норм виділяють такі різновиди соціальної відповідальності: моральна, релігійна, дисциплінарна, політична, правова (юридична) тощо.

До основних принципів соціальної відповідальності відносяться:

- **підзвітність**, яка полягає у тому, що організація має звітувати щодо впливу від своєї діяльності на суспільство і довкілля;

- **прозорість**, яка означає, що суб'єктам господарської діяльності потрібно бути прозорими в їх рішеннях і діяльності, які впливають на інших. Прозорість не має на увазі розкриття службової інформації, а також інформації, що захищена відповідно до законів або може спричинити порушення правових зобов'язань;

- **гуманність** – визнання важливості і загальності прав людини, зазначених у Всесвітній Декларації з прав людини;

- **страх** як категорія, що обмежує ті сфери, на які за жодних умов не повинен поширюватися вплив людини (страх за майбутнє людства, породжений благоговінням перед життям);

- **поміркованість** у прийнятті тих чи інших рішень (мета поміркованості - збереження життя, і лише майбутнє покоління здатне повноцінно оцінити наслідки теперішньої діяльності);

- **патріотизм** як розуміння цінності та унікальності Батьківщини;

- **відчуття обов'язку** як моральні зобов'язання людини, котрі вона виконує з почуттям совісті;

- **моральність** як особлива сфера суспільної свідомості та вид суспільних відносин, мета яких - сформувані способи нормативного регулювання поведінки і дій людей у суспільстві за допомогою норм, принципів і категорій моралі;

- **духовність** як процес гармонійного розвитку духовних задатків людини;

- **професійна компетентність** як знання, досвід, здобування освіти з відповідної галузі діяльності;

- **творча спрямованість** як схильність до творчої ініціативи;

- **працелюбність** як риса характеру, котра полягає у позитивному ставленні особистості до процесу трудової діяльності, що виражається через активність, ініціативність, добросовісність, дисциплінованість тощо.

У сучасних умовах соціальна відповідальність визначається на **глобальному**,

національному, регіональному, виробничому та особистісному рівнях.

Соціальна відповідальність держави є одним із механізмів забезпечення якості та ефективності державного управління. До переліку функцій держави, що певною мірою відтворюють її соціальну відповідальність, можна віднести:

- виконання міжнародних обов'язків,
- досягнення пріоритетних національних інтересів і стратегічних цілей розвитку держави,
- формування гідних умов життя та перспектив розвитку людини тощо.

Реалізуючи внутрішню та зовнішню економічну політику, держава впливає на різні сторони економічного життя, застосовуючи як адміністративно-правові, так і суто економічні важелі впливу. Соціальна відповідальність держави повинна базуватись на визначенні та конкретизації обов'язків держави та її інститутів щодо прийняття та виконання законів, нормативно-правових документів, які спрямовані та забезпечують збереження, ефективне використання людських та природних ресурсів, додержання та реалізацію у повному обсязі державних соціальних гарантій та державних соціальних стандартів; створення умов та можливостей формування та накопичення людського та соціального капіталу тощо.

Соціальну відповідальність державної служби можна представити як такий тип її поведінки, що реалізується через здійснення певних дій та заходів, спрямованих на поліпшення добробуту населення та сталий розвиток держави в цілому.

5. Основні впливи солідарної соціальної економіки на суспільний розвиток.

У Європі нараховується 2,8 мільйона суб'єктів ССЕ, діяльність яких спрямована на вирішення ключових проблем суспільства. Вони охоплюють широкий спектр секторів і форм – від кооперативів до соціальних підприємств, де зайнято 13,6 мільйона осіб.

Функціонуючи в умовах ринкової економіки, суб'єкти соціальної економіки вважаються інноваційними, адже вони постійно пропонують нові й ефективні методи вирішення суспільних проблем: проблеми дискримінації, проблеми вразливих груп населення та екології, забезпечення сталого розвитку та регіонального розвитку, розвитку культури, спорту та освіти. Соціальна економіка створює інструменти, за допомогою яких громадяни можуть докластися до змін, відчути відповідальність та громадську залученість й забезпечити стаке майбутнє. Якщо детально проаналізувати діяльність суб'єктів соціальної економіки, то можна прослідкувати спільні риси, якими вони керуються: демократичне управління, перевага соціальної мети над отриманням прибутку, перерозподіл значної частки прибутку на досягнення певної соціально важливої мети, захист принципів рівності та спільної відповідальності. Описані риси візуально зображено на рис. 2.

Основні впливи ССЕ на суспільний розвиток:

1. ССЕ набуває дедалі більшого визнання у країнах, відіграє новаторську роль у розбудові інклюзивних суспільств і сильних місцевих громад, сприяє їхньому економічному зростанню на засадах сталості та забезпечує справедливий подвійний перехід (зелений і цифровий) і циркулярну економіку.

2. ССЕ є потужним способом створення ефективних робочих місць, залучення молоді, просування гендерної рівності, вирішення проблеми зайнятості, підтримує трудову та соціальну інтеграцію соціально незахищених груп населення.

Рис. 2 Характеристики суб'єктів соціальної економіки

3. ССЕ значною мірою сприяє ефективності регіонального і місцевого розвитку завдяки зміцненню місцевого соціального та економічного капіталу і забезпеченню соціального захисту населення. Це також допомагає дотримуватися місцевих стратегічних пріоритетів.

4. ССЕ є рушійною силою соціальних інновацій, які своєю чергою підтримують нові моделі економічного та суспільного розвитку, як от чесна торгівля, етичне фінансування, практики інклюзивного економічного розвитку та економіка замкнутого циклу.

5. ССЕ забезпечує інклюзивне економічне зростання, яке бере за основу потреби місцевого населення, використовує потенціал місцевої економіки і ставить такі чинники, як культура та освіта, на один рівень зі створенням доступу до хорошої роботи та підвищення якості життя. Інклюзивне зростання — це процвітання для всіх.

6. ССЕ отримала визнання за свою роль у забезпеченні стійкості суспільства під час світових фінансових криз та пандемії COVID-19 і має великий потенціал в умовах війни та у повоєнний період відбудови України.

Рекомендована література:

Солідарна економіка. Методичний посібник / Мотузенко О., Бондаренко В.; Проект USAID «Економічна підтримка України» — Київ: Арт Ок, 2023. 69 с. Режим доступу: <https://ants.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/solidarna-ekonomika-posibnyk.pdf>

Корнецький А. О., Колчин О. Д. Соціальна економіка: характеристика та суб'єкти. Економічний простір. 2022. № 177. С. 47-52. Режим доступу: <https://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/download/1052/1016/>